

Hlondzie – wyłącznie z zakonem paulinów (s. 220, nr 2036). W gronie kardynałów-protektorów rozmaitych wspólnot znajdujemy też niegdysiejszych nuncjuszy apostołskich w Polsce (m.in. Giovanni Andrea Archetti, Alberico Archinto, Giovanni Antonio Davia, Giuseppe Garampi, Lorenzo Lauro, Lorenzo Litta, Francesco Marmaggi, Antonio Eugenio Visconti i in.) – na czele z papieżem Piusem XI (jego najbliższym współpracownikiem w okresie nuncjatury w Warszawie był Ermenegildo Pelegrinetti, także – jako kardynał – obecny na kartach *Repertorio*), a obok nich wrocławskiego purpurata Georga Koppa czy prawnuka króla Jana III Sobieskiego, kardynała Henry’ego Benedicta Stuarta, księcia Yorku. Tego rodzaju „pośrednich” *poloniców* można by zresztą wskazać więcej, wszakże w ramach obecnego tekstu nie wydaje się to potrzebne.

W konkluzji można stwierdzić, iż zaprezentowana publikacja, choć – z racji „minimalistycznego” podejścia autora do podjętego zadania i zarazem licznych nieścisłości tudzież pewnego bałaganu, widocznego w sposobie zaprezentowania ekscerpowanego z roczników papieskich materiału – budząca zastrzeżenia recenzenta, stanowi użyteczne *vademecum* z zakresu chronologii dziejowej, pomocne przede wszystkim dla historyków Kościoła, ale nie tylko. Przy korzystaniu z niego należy mieć wszakże na uwadze zasygnalizowane uprzednio mankamenty, a zarazem posiadać lepszą od autora przedstawionej publikacji orientację w odniesieniu do podlegających zmianom nazw interesujących nas „korporacji” i samych losów tychże, aby nieopatrnie nie powielić błędów popełnionych przez C. De Dominicis, który w obszarze zebranych przezeń danych faktograficznych poruszał się do pewnego stopnia „po omacku”, w konsekwencji ani nie mając świadomości dokonywanych przeinaczeń tudzież mylnych identyfikacji.

Krzysztof R. Prokop

Grażyna Jurkowlaniec, *Epoka nowożytna wobec średnio-wiecza. Pamiątki przeszłości, cudowne wizerunki, dzieła sztuki*, (seria: Monografie Fundacji na rzecz Nauki Polskiej, red. tomu Agnieszka Flasińska), Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego Sp. z o.o., Wrocław 2008, ss. 589.

Recenzowana książka poświęcona jest recepcji średniowiecznych dzieł sztuki w okresie od XVI do XVIII wieku. Omawia ona zmiany artystyczne w zakresie sztuki oraz percepcję dawnych dzieł malarstwa i rzeźby w powiązaniu z sytuacją religijno-społeczną tamtego czasu. Spory wyznaniowe XVI w. ponownie wywołały kontrowersje dotyczące przeszłości Kościoła oraz obudziły na nowo kwestię

ikonoklazmu. Jednak mimo różnic wyznaniowych dostrzec można wspólnotę tradycji artystycznej, przejawiającą się w trosce o dawną sztukę sakralną.

Dr hab. Grażyna Jurkowlaniec jest historykiem sztuki, dyrektorem Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Warszawskiego, adiunktem w Zakładzie Teorii Sztuki; od 2004 r. współredaguje czasopismo „Ikonotheka”, wydawane przez Instytut Historii Sztuki UW. Zajmuje się badaniem sztuki późnego średniowiecza ze szczególnym uwzględnieniem funkcji dzieł i ikonografii oraz recepcją sztuki średniowiecznej w epoce nowożytnej. Jest autorką książek: *Chrystus Umęczony. Ikonografia w Polsce od XIII do XVI wieku*, Warszawa 2001 (rozprawa doktorska), licznych artykułów naukowych oraz tłumaczeń: C. Pietrangeli, *Watykan. Arcydziała malarstwa*, Warszawa 1998; U. Eco, *Jak napisać pracę dyplomową. Poradnik dla humanistów*, Warszawa 2007; E. Panofsky, *Perspektywa jako „forma symboliczna”*, Warszawa 2008.

Grażyna Jurkowlaniec w książce *Epoka nowożytna wobec średniowiecza. Pamiątki przeszłości, cudowne wizerunki, dzieła sztuki* przedmiotem badań objęła stosunek do średniowiecza w epoce nowożytnej analizowany na podstawie traktowania przedmiotów składających się na średniowieczne wyposażenie kościołów (s. 9). Sytuacja społeczno-religijna przyczyniła się bowiem do powolnych przekształceń wewnątrz średniowiecznych świątyń, uzależnionych od przynależności do odłamu religijnego i decyzji jego władz. Jednak mimo różnic wyznaniowych dostrzec można troskę o dawne dzieło sztuki. Zarówno katolicy, jak i luteranie czy kalwini wciąż zachowywali i restaurowali wiele elementów poprzedniego wyposażenia, traktowanych jako pamiątki przeszłości. Spojrzenie na dawne dzieło sztuki zmieniło się po wojnie trzydziestoletniej, zwłaszcza w XVIII stuleciu, kiedy nastąpiła barokizacja kościołów. Wówczas wyróżnione miejsce wśród elementów dawnego urządzenia zajęły obrazy i rzeźby istniejące w kulcie religijnym, niektóre malowidła umieszczone zostały w nowych oprawach architektoniczno-rzeźbiarskich. W 2 poł. XVIII w. zwrócono wreszcie uwagę na wartość artystyczną dawnych płócien i figur, pobudzoną zainteresowaniami kolekcjonerów i związaną z kształtowaniem się nowej dyscypliny naukowej – historii sztuki. Zjawisko recepcji średniowiecznego dzieła sztuki w epoce nowożytnej wpisuje się w tworzącą się historię, a dawne obrazy stają się nie tylko pamiątkami przeszłości, ale argumentami w sporach religijnych.

Omawiana książka jest bogato ilustrowana, składa się z trzech części, poprzedzonych *Podziękowaniami*, *Wstępem* precyzującym przedmiot badań, ramy terytorialne i czasowe, stan badań i cele pracy oraz *Wprowadzeniem* określającym sytuację społeczno-religijną omawianego okresu. Część I: *Recepcja* składa się z czterech rozdziałów, w których omówione zostały zmiany wyposażenia kościołów i losy dawnych dzieł z uwzględnieniem czasu i przynależności do odłamu wyznaniowego, restauracje oraz przekształcenia obrazów i figur w epoce nowożytnej, zmiany i adaptacje nastaw ołtarzowych do połowy XVII wieku oraz po połowie XVII stulecia. Część II: *Twórczość*, traktuje o oprawach architektoniczno-rzeźbiarskich dawnych obrazów i figur kultowych od późnego średniowiecza do połowy XVII w. (rozdział 1) i po połowie tego stulecia (rozdział 2). Część III: *Opinie*, porusza kwestię kultu malowideł dawnych związanego z obrazami maryjnymi koronowanymi, zachowanymi w sanktuariach, stanowiącymi relikwie i pamiątki (rozdział 1) oraz ich wartość estetyczną w ocenie historiografii artystycznej tamtego okresu (rozdział 2).

Zamknięcie książki stanowią *Konkluzje* dotyczące przyswojenia i reinterpretacji dawnego dzieła sztuki w nowy smak epoki, *Zakończenie*, traktujące o dawnym obrazie jako zabytku i dziele sztuki, *Bibliografia*, streszczenie w języku angielskim, *Indeks osób*, *Indeks miejscowości*, *Spis ilustracji* oraz *Spis treści*.

O ponadprzeciętnych walorach recenzowanej książki stanowią głównie: aktualność i ranga podjętej problematyki oraz profesjonalność opracowania i wysoki poziom naukowy zaprezentowanych treści. Postawione przez autorkę tezy znajdują uzasadnienie, są odkrywcze i otwierają nowe pola poszukiwań naukowych. Badaczka w *Podziękowaniach* podaje, że materiał do publikacji był zbierany podczas badań prowadzonych w Rzymie, kwerendy w Berlinie i innych podróży naukoznawczych, porządkowany przez kilka lat, a praca nad książką konsultowana ze specjalistami z zakresu różnych dziedzin wiedzy z kraju i zza granicy (s. 5-6). Autorka, określając przedmiot badań przygotowanej rozprawy naukowej, nie narzuca zakresu terytorialnego, ale wyznacza ramy czasowe, w których badane są zjawiska będące tematem książki. Cezurę początkową stanowi reformacja, końcową – sekularyzacja, zatem zakres chronologiczny rozważań obejmuje okres między 1 poł. XVI w. a przełomem XVIII i XIX stulecia (s. 9). Książka nie wyczerpuje w pełni tematu, co może sugerować jej słabość, jednak takie podejście autorki motywuje do prowadzenia dalszych badań w wyznaczonym zakresie. Zresztą autorka jest świadoma, że cel pracy, którym jest zaprezentowanie różnorodnych postaw obserwowanych w epoce nowożytnej wobec średniowiecza, prowadzonej na podstawie analizy przekształceń i adaptacji do nowych kontekstów dawnych dzieł, uniemożliwia przeprowadzenie wyczerpującej systematyki (s. 37). Stawiane przez badaczkę tezy są odkrywcze, a choć próby klasyfikacji muszą być traktowane jako umowne, to otwierają nowe pola poszukiwań. Założeniem Grażyny Jurkowlaniec nie jest wyczerpanie zagadnienia w sensie ilościowym, tj. zestawienie swoistego katalogu średniowiecznych dzieł poddanych różnym zabiegom i ocenom w epoce nowożytnej, lecz wyodrębnienie głównych nurtów badanego zjawiska (s. 37). Tezy postawione w książce są zgodne z innymi koncepcjami i badaniami traktującymi o tym samym zjawisku, zostały prawidłowo odczytane przez naukowca Uniwersytetu Warszawskiego i wielokrotnie przywoływane w omawianej książce celem potwierdzenia słuszności własnych tez lub pogłębienia teorii wysuniętych przez wcześniejszych badaczy.

Uznanie budzi logiczna sekwencja rozważań, inteligentny podział na części i rozdziały. Struktura książki oraz zawartość treściowa poszczególnych fragmentów publikacji służy realizacji założonego celu pracy. Autorka określa przedmiot badań, ramy terytorialne i czasowe, ukazuje dotychczasowy stan badań, cel pracy, nakreśla sytuację historyczną okresu, którego dotyczą badania, aby następnie na wybranych przykładach dzieł sztuki wskazać nurty badanego zjawiska. Przemysłany podział na części, rozdziały i podrozdziały, uwzględniający terytorium geograficzne i czas, którego badane zjawisko dotyczy, ułatwia uchwycenie kwestii recepcji średniowiecznego dzieła sztuki w epoce nowożytnej. Ponadto badaczka w końcowej części książki reasumuje swoje rozważania, konfrontując własne wnioski z opiniami innych naukowców. Bogata i przejrzysta bibliografia, indeks osób i nazw oraz spis ilustracji, zamieszczony na końcu dzieła, ułatwia wykorzystywanie recenzowanej publikacji do prowadzenia dalszych badań nad kwestiami w niej poruszonymi.

Atutem książki jest również jej interdyscyplinarność poprzez badania prowadzone między innymi na płaszczyźnie historii sztuki, historii, geografii i teologii. Należy podkreślić umiejętność wykorzystania przez autorkę wiedzy z zakresu różnych obszarów naukowych oraz poprawność metodologiczną prowadzonych badań. Na uznanie zasługuje nie tylko trafny dobór dzieł sztuki w celu wyjaśnienia postawionego problemu badawczego, ale także zamieszczenie w większości autorskich fotografii, co zaświadcza o znajomości przywoływanego obiektu artystycznego z autopsji. Ponadto Jurkowlaniec, badając obraz, uwzględnia kontekst historyczny oraz geograficzny, a poruszając kwestie teologiczne, powołuje się na właściwe czasowo i wyznaniowo tłumaczenie Biblii, przywołuje odpowiednie dokumenty Kościoła.

Książka napisana jest językiem przystępnym, sposób prowadzenia narracji jest zrozumiały, kwestie potraktowane skrótowo są wyjaśnione w przypisach, ilustracje kolorowe i czarno-białe, odnoszące się do omawianego zagadnienia, w większości są wlamane w tekst, co ułatwia przyswajanie treści publikacji. Autorka zadbała o poprawność językową dzieła, także w zakresie poprawności tłumaczeń tekstów łacińskich oraz innych obcojęzycznych, które to kwestie konsultowała ze specjalistami (s. 5-6).

Recenzowana książka jest przykładem rzetelnie przeprowadzonych badań nad postawionym problemem naukowym, z uwzględnieniem osiągnięć wielu dziedzin wiedzy oraz z zachowaniem poprawności metodologicznej. Z pełnym przekonaniem można ją zarekomendować wszystkim polskim Czytelnikom, szczególnie zainteresowanym historią sztuki i historią Kościoła.

Ks. Stanisław Gurba

Anna S z y l a r, *Działalność wychowawczo-edukacyjna żeńskich zgromadzeń zakonnych w Małopolsce w okresie potrydenckim do 1815 roku*, Oficyna Wydawniczo-Drukarska „Secesja”, Kraków 2012, ss. 488.

Rozprawa *Działalność wychowawczo-edukacyjna żeńskich zgromadzeń zakonnych w Małopolsce w okresie potrydenckim do 1815 roku* stanowi bardzo ciekawe i wyjątkowo cenne pod względem merytorycznym studium na temat działalności wychowawczo-edukacyjnej żeńskich zgromadzeń zakonnych na terenie Małopolski (dawne województwa – krakowskie, sandomierskie i lubelskie) w czasie potrydenckich reform kościelnych. Pierwotne założenia badawcze autorki obejmować miały konwenty żeńskie z całego obszaru dawnej Rzeczypospolitej (ponad 150 klasztornych wspólnot żeńskich), jednak szybko okazało się, że zadanie to jest zbyt trudne